

Owganystan bilen Eýran suwuň üstünde urşaýarmyka?

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Owganystan bilen Eýran suwuň üstünde urşaýarmyka? OWGANYSTAN
BILEN EÝRAN SUWUŇ ÜSTÜNDE URŞAÝARMYKA?

Eýran we Owganystanyň sebitleýin güýçleriň we halkara guramalaryň gözegçiliginde bu oňsuzlyk bilen dil tapyşmagyň ýollary başga ýerlerde ýakyn wagtlarda çykmagyna garaşylýan suw üstündäki dawa-jenjellere mysal bolsa gerek

«Eýran-Owganystan serhedinde Taliban bilen Eýran güýçleriniň arasynda şenbe güni gyzygyn çaknyşyk bolup geçdi.

Iki ýurduň arasyndaky suwdan peýdalanmak hukuklarynyň üstünde konkret ýagdaýda turan dawa bilen birlikde ýüze çykan çaknyşyk iki tarapda-da adam pidalaryna we ýaralanmalara getirdi».

Bu sözler «Associated Press» (AP) habarlar gullugynyň geçen aýyň 27-sinde beren habarynda bar.

Soňky birnäçe aýda Owganystan bilen Eýranyň arasyndaky dartgynlylyk güýjedi we her iki ýurdy-da aýaga galdyran serhetýaka çaknyşyklary bolup geçdi.

Çaknyşyklaryň aňyrsynda Gilmend derýasynyň suwunyň üstünde

turýan düşünişmezlikler bar.

Bu gurak sebit üçin esasy zat bolan derýa geosyýasy boşlukda uzaboýuna akyp, iki ýurduňam gündelik durmuşyna we strategiki bähbitlerine gönüden-göni täsirini ýetirýär.

Iki ýurduň arasyndaky oňşuksyzlygyň jümmüşinde Owganystanda başlap Eýranyň guraklykdan ýaramaz paýyny alýan gündogar etraplaryna tarap akýan müň kilometrden gowrak uzynlykdaky Gilmend derýasy bar.

Taryhy taýdan bu derýanyň gurak sebitlerde ekerançylyga, elektrik energiýasynyň öndürilişine, halkyň gündelik eklenjine uly peýdasyny ýetirdi we iki ýurduňam esasy suw damary bolup geldi.

Munuň bilen birlikde klimat üýtgeşmeleri we gaýtalanyp duran gurakçylyklar bilen utgaşan suw ýetmezçiligi derýanyň suwundan peýdalanmak hukuklardaky hakdaky düşünişmezligi güýçlendirdi.

Eýranyň meteorologiýa gullugy soňky otuz ýyldan wagtyň dowamynda gurakçylykdan ejir çekýän Eýranda ýurduň takmynan 97%-niň suwsuzlykdan kösenýändigini habar berýär.

Beýleki bir ýandan Owganystan öňdenem ýetmeýän suw gorlarynyň üstündäki basyşy artdyran aldym-berdimli gurakçylygyň üçünji ýylyna gadam basdy.

1973-nji ýylda baglaşylan we her iki ýurduňam Gilmend derýasynyň üstündäki hak-hukuklaryny kesgitleýän ikitaraplaýyn şertnama meseläni hasam bulaşdyrýar.

Gilmend derýasy Owgan daglaryndan gözbaş alyp gaýdýar we Owganystanyň serhedindäki birnäçe welaýatyň içinden geçip,

Eýrana girýär

Munuň bilen birlikde Kabulyň elektrik energiýasyny öndürmek we ekerançylyk meýdanlaryny suwarmak üçin bent gurma pikiri Eýranyň gaharyny getirdi.

Şertnamanyň talaplarynyň düşündirilmegi we ýerine ýetirilmegi boýunça täze birgiden jedeliň üstüne benzin sepeledi.

Bu gyzgyn jedel soňky ýyllarda agressiw hereketlere öwrüldi. Eýranyň «Iran» döwlet habarlar gullygy Talibany çaknyşyga ilkinji bolup başlamakda aýyplady, owgan ygtyýarlylary bolsa, günäni kes-kelläm boýun almady.

Bolup geçenler barada gürrüň berilenleriň esasy ünsi jedelli wakanyň gürrüň berliş formasydy. Eýran metbugatyndaky habarlar Owganystanyň çaknyşygyň gyzgynlygy boýunça heniz sessiz we sowukganly diliniň tersine agyr ýitgileriň bolandygyna yşarat edýärdi.

Iki ýurduň arasyndaky möhüm söwda ýoly bolan «Melak» gümrük postunyň wagtlaýyn ýapylmagy-da dartgynlylygyň ýagdaýyny hasam beterleşdirdi.

Şeýle-de, bu çaknyşyklaryň Eýrandaky owgan migrantlarynyň ýagdaýyny hasam ýaramazlaşdyрма howpy bar.

Häzir Eýranda 3,5 milliona golaý owganystanly migrant bar we güýçlenýän dartgynlyklar olaryň öňdenem telli-pelli ýagdaýlaryny howpa atmagy ahmal.

Klimat üýtgeşmeleri, geosyýasy bähbitler we üşüp giden taryhy haksyzlyklar Kabuk bilen Tähranyň arasyndaky gatnaşyklara ýaramaz täsirini ýetirip biljek çylşyrymly kartina döredýär.

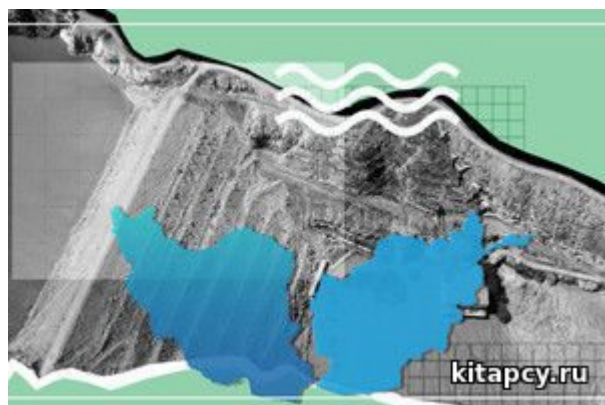
Serhetýaka çaknyşygynyň netijeleriniň Gilmend derýasyndan geçirýän täsirleri bar. Iki ýurdam çaknyşyga ýüz urmakdan çekinmändigine görä, regional güýçleriň munuň önüni almak üçin ara girmekleri mümkin.

Sebitde öňe çykýan aktýor Hytaý Taliban hökümeti bilen gatnaşyklaryny dowam etdirdi we şonuň üçinem ol ýurduň syýasy ugrunda we ykdysady ösüşinde agramly paýa eýe. Pekin ýurduň basyrynyp ýatan magdan baýlyklaryna ýetmek üçin asuda Owganystanyň bolmagyna sabyrsyzlyk bilen garaşýar. Muňa goşmaça hökmünde, Hytaý üç ýurdy birikdirjek Hytaý-Eýran-Owganystan gara ýoluny gurmaga gyssanýar.

Şonuň üçinem, Owganystan bilen Eýranyň arasyndaky haýsydyr bir ýaragly çaknyşyk Pekinjň iň täsirli araçy hökmünde meýilnamalaryny we pozisiýasyny sarsdyryp biler.

Eýran we Owganystan üçin amatly daşary ýurt maýa goýum alternatiwalarynyň ýokdugyny göz öňüne tutanyňda, aýratynam energetika we infrastruktura pudaklarynda has köp hytaý goýumy ähtimallygy çözüň üçin itergi beriji güýç bolup biler.

Beýleki bir ýandan çaknyşygyň düýp sebäbi we migrantlaryň barlygy göz öňüne tutulanda, BMG araçylygynyň syýasy hereket üçin basyş etmekde aýgytlaýjy rol oýnamagyna garaşylýar.

Habarnamalara görä gysga wagtlaýyn öňüni alyş çäreleriniň arasynda atyşygyň bes edilmegi we dartgynlylygyň gowşadylmagy üçin bar bolan diplomatiki kanallaryň güýçlendirilmegine serediler.

Uzak wagtlaýyn işlerde bolsa, klimat üýtgeşmelerini we Tähran bilen Kabulyň arasynda 1973-nji ýylda baglaşylan ylalaşykda üns berilmedik suw kemterliginiň üstündäki beýleki bar bolan basyşlary ünsli dowam etdirip biljek suw paýlaşyp mehanizmlerini kämilleşdirmek üçin işler geçiriler.

Klimat üýtgeşmesiniň, gor ýetmezçiliginiň, geosyýasy bähbitleriň täsiri göz öňüne tutulanda, Gilmend derýasy düşünişmezliginiň 1973-nji ýyldaky ikitaraplaýyn ylalaşygyň daşynda bir çykalgasy tapylýança garşylyklaýyn kabul edilip bilner we iki tarap oňlaýança dowam etmegi mümkin.

Habarlarda güýçlenen diplomatiki täsiri we sebitde bu boýunça iň soňky şowly iş bukjasy bilen Hytaýyň araçy roluny oýnamagynyň mümkindigi, ikitaraplaýyn gepleşiklere araçy bolmak we çözüň üçin basyş etmek maksady nilen bar bolan we geljekdäki maksatnamalardan peýdalanyljakdygy nygtalýar.

Munuň bilen birlikde Owganystan bilen Eýranyň arasynda suwdan

peýdalanmagyň hukuklarynyň üstünde dowam edýän çaknyşyk suw gorlary boýunça klimat üýtgeşmesi we ilatyň artmagy bilen gyzyşan global göreşleriň anyk mysalyny görkezýär.

Eýran we Owganystanyň sebitleýin güýçleriň we halkara guramalaryň gözegçiliginde bu oňsuzlyk bilen dil tapyşmagyň ýollary başga ýerlerde ýakyn wagtlarda çykmagyna garaşylýan suw üstündäki dawa-jenjellere iň gowy mysal bolsa gerek.

Hüda HÜSEÝNI,
Liwanly žurnalist, syýasy analitik.
Anna, 16.07.2023 ý. Publisistika